

Илья Дорифеевич Винокуров — Чабылдан 1914 сыл отыйын 31 күнүгэр Нам оройуонун Куһаҥан Ылал нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Киһи элбэх оҕолоох саха үлэһит бааһынай дьиэ кэргэнигэр күн сириҥ көрбүтэ. Саҥа олох толору кизбинэһи сандара мичилийэн үүнэр, сайдар кэмигэр үөрэммитэ. Онон киһи саҥа олох туругуруунун уруйдуу көрсүбүтэ. Чабылдан бастаагы хоһооноро саҥа олоҕу хохуйбуттара. «Совхозка» хоһооно 1931 с. бэчээттэммитэ. Илья Винокуров Нам сэттэ кылаастаах оскуолатыгар дьиэттэн сылдьан үөрэммитэ. Оскуоланы үчүгэйдик үөрэнэн бүтэрбитэ. Гуманитарнай наука предметтэригэр уһулукчу үчүгэй билиилээгин көрдөрбүтэ. Элбэҕи аахпыт сыты-хотуу уолчаан олоххо актыбынайдык кыттыбыта. Ол курдук сири үлэстии үлэтигэр саамай бастыҥ холобурунан сизлэн-хаамаҥ, сүүрэн-көтөн үлэлээн-хамсаан барбыта

ныбыһы. Чабылдан хоһоонун тэҥинэн, поэмалары, остуоруйалары суруйгалаабыта.

Илья Дорифеевич Винокуров — Чабылдан төрөөбүт сахатын

Баһаҥангай улууһугар тийэн сир комитетын салайбыта, сири дууһа быһыыгынан үлэстии сөптөөх суолун тутуспута. Ити кэнниттэн Дьокуускай куоракка кириэн учуутал техникумугар үөрэммитэ. Саха бастыҥ ыччатын ортоугар үөрэнэр, маассабай самодетельность куруһуоктарыгар кыттыбыта, айар үлэнэн үлүһүйэн туран дьарыктаммыта. Студеннар киһи нуучча классическай литературатын диригин билэрин сөҕөллөрө. Ол да иһин буолуо, үөрэҥ бүтэрэрин кытта үөрэммит техникумугар саха тылын, литературатын преподавателитэн үлэлээбитэ. В.А. Жуковскай, А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов, А.А. Фет хоһоонорун үгүһү нойосуус билэрэ. Литература боппуростарыгар мөккүһэрэ, хас биридир поэт хоһооноруттан аахпаттыгы түһэрэ, ол иһин киһини диригин билиитин, сыгыы өйүн иһин үрдүктүк сыаналыылара.

Илья Дорифеевич Винокуров — Чабылдан элбэхтик ааҕара, айар үлэтигэр нуучча классикатттан, омуку суруйааччыларын бастыҥ айымньыларыттан тирэх ылынан, тыһыннан ситиһиллэммитэ. Саха народнай поэта В.М. Новиков — Күннүк Ураастырап литературага киһи ситиһиттэн үөрэрэ, киһини үрдүктүк тутара. Ол да иһин суруйбута: «Поэт саамай аатырбыт, ыччат, бар дьон күн бүгүнүгэр диэри уостарыттан түһэрбэккэ ыллыр ырыа онсугубут хоһооноро «Хайыһар». Хоһоону түмүктүүр түөрт строка баһылыга — дьаралыга, күүспүтүн — кууспутун диэн бэйэ-бэйэлэрин кытта рифмалаһар тыллар туттуллубуттара — дьэ бу автор дьыг-чакчы булумньута буолар. Илья Дорифеевич киһи быһыыгынан эйэбэ, сайабаһа, оонньуулаах-күлүүлээх, аһаҕас дууһалаах. Ыраас сүрэхтээх, элбэҕи аахпыт, сатаан уруһуйдуур, музыканы эмиз өйдүүр, культурнай киһи этэ...».

Чабылдан бэйэтин кылгас оловор (баара-суоҕа 38 сыл олорон аасыпта) элбэҕи суруйан, айан хаалларбыта. Ол курдук: «Чабылдан уоттара» — 1932 с., «Дабан» — 1935 с., «Хоһоонор уонна поэмалар» — 1937 с., «Ньургунун» — 1938 с., «Хоһоонор» — 1940 с., «Саргылаах дойдуну» — 1944 с., «Ыраах айан» — 1948 с., «Биһиги күннэрибит ырыалара» — 1952 с. о.а. Ити курдук саха литературатын бастыҥ айымньыларын байыппыта. Киһи айымньыларын тематынан, сайа охсор санаатынан саха поэтикаһа айымньытын бири бастыҥнара. Үгүс хоһоону ырыа буолан ылланар. Мин санаабар, сүүсчэкэбэ чугаһыр ырыаны айбыта буолуо дии са-

да буоллар, бизэчэргэ сылдьар суолу тобуллубут. Колхозтаах уолаттар «Чыскамайга анныгар сытын» диэтилэр уонна атахтарынан бүлээн олордубут. Бизэчэр саҕаланарын кытта туран, кэнники соҕус олордубут. Суруйааччылары көрөр, истэр олус бэрт. Оччотооҕу суруйааччылар тыа сиригэр тахсыбаттар, оон ааҕааччыны кытта сибээс мөлтөх этэ. Бири-икки лаампа аанна сырдаппат, бүдүк-бадьык да соҕус буоллар, син барыгылдьытан көрөбүт, санаабытыгар, сүрдээх үчүгэй, сырдык санаа олохсуйар.

Семен Петрович Данилов ити кэмгэ ааҕааччыга биллимэхтэн эрэр эдэр поэт. «Үүнүү колхоз кыһабын» диэн ырыатын

ламмыта. Билигин да хам-хаадыаа ыллыыллар. Оттон «Хайыһар» ырыа билигин эмиз уостан түспөккө ылланар, чакчы народнай ырыа. Тыла-өһө, дьону өрө күүрдэр энчиэрээбэт идеята — айымньы ситиһитэ. Инникитин даҕаны ыллана туруоҕар эрэнэбин.

Саха народнай суруйааччыта Н.Е. Мординов - Амма Аччыгыһа «Хайыһар» ырыа туһунан: «Кини «Хайыһар» ырыата норуот бири таптыыр ырыата буола. Норуот номох туттар, түмүстэтин ыллыр ырыалары суруйартан ордук дьол поэтка суох. Дэлэкэлээх кэрэ, киһи сүрэхтин ортотунан кириэр тылларый?»

И.Д. Винокуров - Чабылдан төрөөбүтэ 95 сылыгар

ЧАБЫЛДАН — БАРЫБЫТ ТАПТАЛА

норуотугар талааннаах поэт, тылбаасчыт быһыыгынан үйэлэр тухары хаалыаҕа. Филологическай наука доктора, профессор Авксентий Егорович Мординов киһини «улахан талааннаах поэппыт» диэн сыаналыыра. Чабылдан халыҥ аймах дьон, Хатыҥ Арыы Винокуровтарыттан хаан тардыытыгэр. Балта Евдокия Дорифеевна Винокурова Нам сиригэр сааһын тухары олордута, начальнай кылаастарга ситиһиллээхтик учууталынан үлэлээбитэ. РСФСР үөрэтирин туйгуна, учууталлар учууталлара знагынан бэлиэтэммитэ. Быраата Михаил Дорифеевич Нам селпугугар бухгалтерын үлэлээбитэ.

Күүтүүлээх Кыайы күнэ, өр баһыи күүттэрэн баран, кылбаара күндээрэн тахсыбыта. Тула барыга сымнаабыта, чэпчэбитэ, сырдаабыта. Дьон үөрбүт мичээрин көрөр — олох сайдыытыгар, инники хардыыга, компас тэнэ, эрэллээх турунуу. Ол сааһыгар суруйааччылар Хамаҕаттаа тахсан сыннааммыттар. Семен Петрович Данилов кэргэнэ Анна Семеновна мантан төрттээх Пантелеймон Яковлевич Тулаһынап балта Анна Яковлевна начальнай кылаастар учууталлара. Илья Дорифеевич Винокуров — Чабылдан кэргэнэ О.Ф. Петровскайыын, уола Артурдуун бааллара. Кинилэр сайын устата туғунан дьарыктаммыттарын, биһиги өҕлөр хайан билиэхпитий? С.П. Данилов Ленин аагынан колхоз бастыҥ тимир ууһа Дьяконов Евсей Васильевич туһунан «Дьэпсэй уус» диэн бири бастыҥ айымньытын суруйбута. Кырдыга даҕаны, Евсей Васильевич сарсыарда эрдэ туран, өтүөй, кыстык чыныгыр тыаһа ыраахха тарыыра.

П. Тулаһынап «Өлүөнэ өрүс», «Мин куруук эйгин өйдүүбүн» онтон да атын төрөөбүт дойдуну, уостубат таптал туһунан хоһооноро, бука, манна айыллыбыттары буолуо. Илья Чабылдан өйдүү охсон, түргэни уонна быраапсайдык суруйа охсор дьобурдааҕа. Биһиги түөлбөтигэр, чугаспытыгар айар интеллигенция бэрэстэбиттэллэрэ бааллара биһиэхэ киэн туттуу, үрдүккэ дьулуур тыһын ингэрибэтэрэ. Кэлин иһиттэххэ, кинилэр от муһуутугар, бугуллаһынгга субуотуньука кытталлар эбит. Ол үлэли сылдьан колхозтаахтары кытта көрсүһүүлэри, кэпсэтиилэри тэрийэллэрэ.

Күһүөрү, куоракка кириэрлэригэр, кулуупка көрсүһүү бизэчэрин тэрийдилэр. Биһиги өҕлөр, хантан эрэ истэммит, үс түөрт буолан, өрүтэ көтүөккөлэнэн, үөрэн-көтөн, кулуупка кэллэбит. Дьон кэлитэлээн эрэллэр. Оҕолору киллэрбэттэр, улахан-нык хомойо быһыыгыттыгыт, ол

сойуппакка ыллырбыт. «Махтал ырыата» бу кэмгэ айыллыбыта биллэр. Кини «Дьэпсэй уус» диэн хоһоонун аахпытта. Сөҕүү-махтайыы, өрө күүрүү буола түстэ. Евсей Васильевич Дьяконов уус кэлэн олодор эбит. Пантелеймон Тулаһынап «Комсомолга» диэн хоһоону аахта. Уһун хара драп сонноох, ачыкылаах, эт-сиин өттүнэн соччо хатаҕаламматах киһи эбит. Быластаан ыла-ыла «Комсомолга» диэн хоһоону аахта, айымньы тыла-өһө, санаата, идеята барыбытын абылаата, сөбүлэттэ.

Мин ахсыс кылааска үөрэнэ сырыттаһына «комсомолга кири» диэтилэр. Оттон ыла, бэлиэтэнэр комсомол күнүгэр, бизэчэрдэргэ 1952 сылтан ааҕабын. Санаабар, син ааҕар курдукпун. Мөлтөхтүк ааҕабын диэччини истибэппин. Хор, ол курдук табыллан айыллыбыт, суруллубут киһиэхэ дьайар күүһүн билбитим. Илья Дорифеевич Винокуров — Чабылдан дьиэ кэргэниэн көһөн тахсан, «украинецтар дьэпсэйгэр» бири квартираҕа олордубуттара. Кинини бэркэ билэбит — «Хайыһар» ырыа авторын. Мин өйдүүрбүнэн, кини «Икки ийэ» диэн айымньытын аахпытта. Уолун Артуру кытта детдом оҕолоро лапта уонна мохсуо бырахсан оонньуур этибит. Кэлин Нам орто оскуолатыгар үөрэнэрибитигэр композитор Захар Порфирьевич Винокуров Чабылдан хас да ырыатын үөрэппитэ. «Икки ийэ» диэн поэмаҕа кириигэ ааҕабыт:

Ийэ диэн күндү, кэрэ да тыл, Ийэм диэн өйдүүх эрэ ыл — Ким санаата сымнаан

кэлбэтий,

Ким сүрүбэ күүскэ тэппэтий?

Ити курдук Илья Дорифеевич — Чабылдан айар маастарыстыбата түргэник уонна эрэллээхтик үүнэн, сайдан, үрдээн испитэ. Көрбүтүн тутта экспромт хоһоонунан кутар-симэр дииллэрэ.

Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии тематыгар саха поэттара сытайан туран элбэхтик үлэлээбиттэрэ. С.Р. Кулачиков — Элэй, В.М. Новиков — Күннүк Ураастырап, С.С. Васильев — Борогонскай, Г.И. Макаров — Дьуон Дьанылы, М.И. Кузьмин — Макар Хара, А.Г. Абаһыныскай — Кудрин, Л.А. Попов, И.Д. Винокуров — Чабылдан о.а.

Илья Дорифеевич Винокуров — Чабылдан «Хайыһар» диэн хоһоонун сэрии саҕаланарын кытта туҕа суруйбута. А.Костин уһаппакка мелодия суруйан ырыа буолан тарҕаммыта. Чабылдан, арааһа, поэзияга соҕотох бу айымньытын да хаалыан сөп курдук, киһини талааннаах поэтынан билинэхтэр этэ. Бэрт өрдөөбүтэ, сэрии иннинэ аҕай, соччо биллэбэт Алексей Тимофеев «Төрөөбүт дойдуну туһунан ырыата» күргүөмнээхтик ыл-

Биллин фашист баһылыга Биһи чаҕан күүспүтүн, Кыайыы сырдык дьаралыга Биһигини кууспутун.

Саха сириттэн тийэн сэриилэһэ сылдьар саллаат төрөөбүт-үөскээбит сахатын дойдутун олус ахтар. Ол санаабыт санаа, этилибит тыл өстөөххө этин буолан сааллар, чабылдан буолан далсылар. Оннук патриотическай чувстволаахтык өрө күүрдэр санааны этэр «Саха буойун» хоһоон ураты суолталаах.

Төрөөбүт эн дойдун алгыһа Иллээх көмөтө тийди, Түптэлээх алаһыҥ салгына Түөскэр халыһан киридин.

Чабылдан сэрии сылларыгар поэт быһыыгынан үүммүтэ, сайдыбыта. Куолаһа кытааппыта, эрчимирбитэ. Бу темаҕа хотуулаахтык үлэлээбитэ. Кини бастыҥ хоһооноро «Ырааһаайдарыҥ, быдан кэмгэ», «Биһиги сүрэхпит», «Саха буойунга», «Өһүөн ырыата», «Махтал ырыата», «Хайыһар ырыата», «Эн сиргиттэн ыраах», «Сэрии сааһа саҕаланна», «Саха сири уолатара», «Мин улууһум киһитэ» о.а. уус-уранык бири тыһынан суруллубуттара. Советскай Союз Геройа Ф.К. Попов кэриэһигэр «Герой туһунан ырыа» диэн чакчы даҕаны норуот бүтүүнүн санаатын, дьулуруун түмэн, бири бастыҥ хоһоон айыллыбыта.

Өҕлүүн, эдэрдиин-эмэннин бири ырыаны оскуолаҕа уроуктара, кулууптарга хор уонна ансамбль толорууларыгар күргүөмнээхтик, өрө көтөҕүллэн толоруллар. Бу ырыаҕа биһиги бири дойдулаахпыт Ф.К. Попов сэриигэ көрдөрбүт хорсун быһыыта хохуйуллар. Герой Попов туһунан саха народнай поэт Леоид Андреевич Попов «Ырыа буолбут олох» поэманы, Пантелеймон Яковлевич Туласынов «Федор Кузьмич Поповка» хоһоону үрдүк чувстволаахтык суруйбуттара.

Диспр тыһыны долгуннарын Кыһыл сэрии туоруур, Өстөөх үөрүн бу хамнаран Көгүл суолун солуур.

Сэрии кэннинээҕи эйэлээх кэм кизг хардыытын, баараҕай тутууларын «Отчут ырыата», «Москвагааҕы хоһоонор», «Рабочай городок», «Комбайнер», «Бизэ сыллаах былаан», «Сылгыһыт ырыата», «Горняктар ырыалара», «Якутскай куорат» о.а. хоһооноругар холбообута. Илья Дорифеевич сэрии кэннинээҕи кэмгэ оҕолорго анаан үгүс хоһоону суруйбута. Холобура: «Оволодор», «Детсадка», «Клуба сибэккитэ», «Чопуускалар», «Мин ийэм кэпсээбитэ», «Сэриһит» о.а.

Илья Дорифеевич Винокуров — Чабылдан талааннаах тылбаасчыт. Нуучча поэттарын, быра-

атты норуоттар суруйааччыларын айымньыларын, ону тэнэ Венгрия, Украина норуоттарын айымньыларын эмиз тылбаастаабыта. Чабылдан айымньылары нууччалыы тахсар сурунаалларга «Поэты Якутии», «Солнце над Леной», «Дружба народов», «Знамя», «Молодая гвардия», «Сибирские огни» сурунаалларга көхтөөхтүк бэчээттэммиттэрэ.

Чабылдан хоһооноро эмоциональнайдар, тутта өйдөнүмтүүлэр, иэччэх-бааччак уобарастарын үлүһүйбэт, силлабика форматынан суруйары ордорор, тыла-өһө тупсаҕай.

Историческай наука доктор, профессор Г.П. Башарин «Талааннаах Чабылдан» диэн ыстатыйатыгар: «Литературнай нэһилиэстибэ боппуроһун хаттаан көрүү саҕаланан кини биһиги эмиз биригэ үлэлээн барбыппыт. Илья Дорифеевич киһи быһыытын ылар буоллаха кини үгүө майгылаах, суобастаах, аһаҕас дууһалаах, аламаҕай характердаах киһи этэ. Биригэ үлэлээбит табаарыстара Илья Дорифеевичи живопиһи билэрин, таптыгырын аһан, бэйэтэ худоржник этэ дииллэр. Опералар арияларыттан кылгас кэрчиктэри, мин санаабар, олус үчүгэйдик ыллаан, бэйэтин сыанабылын биригэтэрин хайгыыр, сөҕөр этим».

Мин 9-с кылааска үөрэнэ сылдьан, Илья Чабылдан «Намга» диэн хоһооно «Комсомольскай правда» хаһыакка инники сирэйгэ бэчээттэммитин көрөн улаханлык сөхпүтүм. Саха поэтын хоһооно киһи хаһыакка бэчээттэнэр эбит диэн үөрбүтүм. Ити хоһоону мин сценааттан дөрүн-дөрүн ааҕабын, оннук миһигин абылаабыт, кэрэхсэппит айымньы.

Дэгиттэр талааннаах поэппыт эдэр сааһыгар ыалдьан олохтон туораабытыгар биһиги аһыйбыппыт, суохтаабыппыт, айманан да ылбыт буолуохпутун сөп.

1952 сыл балаҕан ыйыгар Илья Дорифеевич Винокуровы — Чабылданы Нам оройуонун дьон бүтүнүү, оскуола үөрэнэр-эччилэрэ буолан тиһэх суолугар атаарбыппыт. Траурнай процессия колоннагыгар Арбын уола Иванов Ваняны кытта киһи улахан мэтириэтин икки өттүттэн тутан идьибипит. Элбэх киһи көмүллэ сытар сирэ Чабылдан уңуоҕа дэнэр. Урут уонна билигин итиник ааттанар Саха сири Суруйааччыларын соһуһтан С.Р. Кулачиков — Элэй, А.Г. Кудрин — Абаһыныскай баалларын өйдүүбүн. Элбэх киһи тыл эппитэ, элбэх харах ууга тохтубута... Комсомол оройуоннааҕы комитетын бастаагы секретара Иннокентий Егорович Обутов нууччалыы ахтыы эппитэ. Винокуров И.Д. — Чабылдан «великий якутский национальный поэт» диэн этэн чаҕаарытта. Ити соһуһчутук иһилинэ оччотообуҕа... Оттон билигин, арааһа, сөптүгү да буолуо.

Чабылданга дьон, норуот итээлэ уонна таптала ити курдук сиреэдийэр, олохсуйар, киһи аата тыһынаах сибэкки тэнэ өрүү ахтылла, чэлгийэ туруоҕа. Ол туһунан киһи үлэлэниэбэ, дөҕөрө Е.С. Синцев — Таллан Бүрэ «И. Чабылдан уңуоҕар» диэн үрдүк кэрдиистээх хоһооно баар. Дьон тыһыныгыттан, тылтан чаһыйбакка, туманга муммакка таптыыр поэттарыгар, бири дойдулаахтарыгар Илья Дорифеевич Винокуровка — Чабылданга хаары оймоон, суол үктээн тахса тураллар эбит. Итини Ефрем Степанович бу курдук тоҕоостук этэн кэбиһэрэ барыбыт санаатын түмүллүүтэ чакчы-бааччы сөп.

Хас сыл ахсын бу уңуохха Дьон кэлэн тулалыыр. Аһы куталлар уокка. Харах ууга таммалыыр. Эбэтэр киһи эбэн этиэн толоору сөп бу курдук: **Ошук томтор Намга баар, Ошо тахсар дьон суола...**

Г.И. КРИВОШАПКИН, РФ Суруналыыстарын соһуһун чилиэнэ